

הערות למאמר: בהשנתות מתמדת (עמ' 32)

מבצעיות בחירום - על מאפייני החוויה ועל דפוסי הפעולה מזווית הפסיכולוגיה הצבאית" (יפורסם בגיליון הקרוב של כתב העת **בין הזירות** של ממד"ה)

34. **המילון למונחי צה"ל**, 1998

35. MCDP5 planning. התרגום הוא מתוך מאמרו של צור קרן, "ניצוץ התבונה - על פיתוח תפיסות מוצלחות יותר ופחות", בתוך עוזי בן-שלום, הדס מינקא-ברנד ורותי קינן (עורכים), **יישומים בפסיכולוגיה צבאית**, 2011, עמ' 241-263; על חשיבות הנמישות באימונים ראו: מאיר פינקל, "הסכנה: התמחות יתר באימונים", **מערכות** 446, דצמבר 2012, עמ' 28-35, goo.gl/LrVUXB

36. מודל מנטלי משותף הוא מושג פסיכולוגי המתייחס להבנה משותפת של הרעיון המבצעי ושל המרכיבים המרכזיים בתוכנית. הרחבה בנוגע למושג זה ניתן למצוא במאמר: Matheiu et al., "Interactive Effects of Team and Task Shared Models as Related to Air Traffic Controllers' Collective Efficacy and Effectiveness", **Human Performance**, 23, 2010, pp. 22-40

37. יש קשר ישיר בין הנחות עבודה שנדחקות הצידה משיקולים לא רלוונטיים לבין הפתעות. ראו: אבי אלטמן, **התאוששות מהפתעות**, מסמך פנימי בצה"ל, מרכז דדו, 2013

38. להרחבה ראו: רוני טיארנאן וענת וולדמן, "ניצוחו יש רק בכדורגל - על מורכבות תפיסת תוצאות המלחמה והרישע", ממד"ה, מסמך פנימי בצה"ל, 2012

39. הרחבה בנוגע לשלב הזה, במיוחד בקרב הכוחות הטקטיים, ניתן למצוא במאמרם של צור קרן ורותי קינן, "פגשים בשש אחרי המלחמה - עיון בתהליכי החקור המבצעי הפנימי ביחידות לחמות טקטיות לאחר מלחמת לבנון השנייה", **פסיכולוגיה צבאית** 6, 2008, עמ' 116-131

40. דוגמאות נוספות ניתן למצוא במסמכו של דודו גלעד, "מעבר לצוק - היום שאחרי - משמעויות ארגוניות ומנטליות מחזרת יחידות פצ"ן לשגרה בתום מבצע צוק איתן", מסמך פנימי בצה"ל, פסיכולוגיה פצ"ן, 2014. ובמסמכו של רום לירז, "המעבר המנטלי מלחימה ליום שאחרי בקרב המפקדות", מסמך פנימי בצה"ל, ביסל"ם 2014

1. Amy Edmondson and Bertrand Moingeon, "When to Learn How and When to Learn Why: Appropriate Organizational Learning Processes as a Source of Competitive Advantage", in Bertrand Moingeon and Amy Edmondson (eds.) **Organizational Learning and Competitive Advantage**, Sage, London, 1996, pp. 17-37; Chris Argyris and Donald Schön, **Theory in Practice. Increasing Professional Effectiveness**, Jossey-Bass, San Francisco, 1974

2. כמה מהמערבים כוללים גם מרכיבים רשמיים וזהותיים.

3. הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 (ועדת יונגרד), ד"ח סופי

4. מאיר פינקל, "המעבר בין ביטחון שוטף למלחמה - אתגר של זיהוי השינוי, הטמעתו וביצועו", **זרקור** 19, 2013, עמ' 10

5. המקרה בסוגיית המעבר המנטלי משגרה לחירום ברמה הטקטית ניתן למצוא במאמרו של תא"ל אורן אבמן, "המעבר ללחימה משגרה ומבט"ש", **מערכות** 441, פברואר 2012, עמ' 21-14, <http://goo.gl/qbmi1E>

6. קיים הבדל בנושא בין מפקדת פיקוד לבין מפקדת אגודה מתמדת.

7. הרחבה בנושא ראו בספרו של ד"ר צבי לניר, (1983) ההפתעה הבסיסית, מודיעין במשבר. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1983 ובאתר www.praxis.co.il

8. רום לירז דומיניק עמר-אביטל, "האריה השואג - מנגנוני גיוס של חיילי מילואים בעימות המובל", **פסיכולוגיה צבאית** 4, 2005, עמ' 13-1; ע' כהן, **ד"ח צוות ממד"ה - המעבר המנטלי והארגוני אל הלחימה בצפון**, מסמך פנימי בצה"ל, 2006

9. אלוף שמואל גונן (גורודיש), מפקד פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים.

10. האתגר הזה רלוונטי למפקדות המרחביות בלבד.

11. Martin Van Creveld, **The Transformation of War**, The Free Press, New York, 1991

12. כפי שמתואר בצורה מעמיקה בספר: Dave Grossman, **On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society**, Little, Brown & Company, New York, 1995

13. איתי ברון, "לאן נעלם התמרון?" **מערכות**, 421-420, ספטמבר 2008, עמ' 4-15, goo.gl/1WBxPS

14. **בנוגע לפקודות המטכ"ליות** - הפקודות, שהיו אמורות לשמש הנחיה ברורה לדרגי הביצוע, נוסחו בדרך כלל באופן כוללני, כשהיעדים לא היו ברורים, לא היה ברור איך ניתן היה לפעול על מנת לקדםם. לרוב הם היו גם ללא הבהרה מי היה האחראי הישיר למימושם של היעדים, איך ניתן היה להשיג אותם, באיזה לוח זמנים ובאילו התניות.

בנוגע לפקודות הפיקודיות - הפקודות הפיקודיות בכתב ובאמצעים אחרים לקו בחסרים מצעיים, והייתה בהם שפה לא ברורה. הפיקוד הרבה לצטט פסקאות מפקודות המטה הכללי והתקשה בתרגום הפקודות המטכ"ליות לשפה צבאית אופרטיבית, המובנת לדרגים הטקטיים, ובת מימוש. מרב פקודות המבצע של הפיקוד נעדרה הגדרת התכלית של ביצוע המשימות ('על מנת...'). בדרך כלל לא היה ברור מהפקודות מה היה מצופה בשלבים הבאים של הלחימה. במרביתן של הפקודות לא הייתה הגדרה חדה של לוח זמנים להשלמת ביצוע המשימות. מתוך ד"ח ועדת יונגרד.

15. ציקו תמיר, **מלחמה ללא אות**, מערכות, 2005

16. הרחבה על הפער בין התפיסה הצה"לית הרשמית של פיקוד מוכוון משימה לבין המתרחש בפועל ניתן למצוא במאמרם של עוזי בן-שלום ואיתן שמיר, "פיקוד מוכוון משימה: בין תורה למעשה", **מערכות** 418, 2008, עמ' 16-23, goo.gl/1wvhjh

17. כפי שהמאיר והמח"ט מתערכים באירועים מקומיים שהם בטיפול המג"ד והמ"פ, כך המג"ד והמ"פ מתערכים בקבלת ההחלטות של המ"מ ושל המ"כ, כפי שניתן ללמוד מתוך מאמרה של נתי תורנין, "המ"כ במלחמת לבנון השנייה - מפקדים שאינם מפקדים", **מערכות** 429, פברואר 2010, עמ' 28-37, goo.gl/jDNrYv

18. יהודה וגמן, "כאוס בנפח - ניתוח האירוע", בתוך חגי גולן ושאלוי (עורכים), **מלחמה היום** - חקר מלחמת יום הכיפורים, מערכות, 2003, עמ' 311-358

19. מתוך ספרו של עמנואל סקל, **הסדר יבלום? ספריית מעריב**, 2011

20. גל הירש, **סיפור מלחמה - סיפור אהבה**, ידיעות ספרים, 2009, כפי שמזכר אצל מאיר פינקל, עמ' 38

21. **שם**, וגמן, עמ' 38

22. **סקל**, עמ' 23

23. **הירש**, עמ' 22

24. הרחבה בנושא של השפעת ה"שעונים" הבין-לאומיים ניתן למצוא במאמרו של ג ברוקר, "השעונים שתיקתו בעצליים: התנהלות הצבא במתח שבין לניטימציה לבין מנבלות הפעלת הכוח", **בין הזירות** 10, 2011, עמ' 12-33.

25. "היעדר תחושה של דחיפות בפיקוד ניכרה, למשל, באישור למפקד אגודה 162 לדחות את ביצוע ההשתלטות באל-חייאם (25 ביולי). מאוחר יותר אושרו דחיות חוזרות ונשנות... וכן הלאה. חלק מהפקודות כללו זמן לתחילת מבצעים אך לא הגדירו מועדי סיום". מתוך **ד"ח ועדת יונגרד**.

26. המחשה של תרומת השפה להבנתן של תבניות חשיבה ניתן למצוא, למשל, במאמרים הבאים: עמיר סנדר, "זירה לשונית בפסיכולוגיה הצבאית", **מערכות** 389, מאי 2003, עמ' 55-61, goo.gl/kDrpxz; רינה שמיר-דונר, "השפה בצה"ל במרחב שבין פשטות למורכבות", **מערכות** 423, פברואר 2009, עמ' 48-53, goo.gl/59Eld0

27. מתוך מאיר פינקל, "השפעת הבט"ש על התפקוד במלחמה", **זרקור** 18, 2012, עמ' 48

28. מתוך ספרו של עמנואל סקל, **שם**

29. עפרון רזי, פנחס יחזקאלי, **העולם איננו ליניארי - מבוא לתורת המערכות המורכבות**, המרכז לחקר הביטחון הלאומי, אוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי, תל-אביב, 2005, goo.gl/XTWlFw

30. גלמות פון מולטקה (1800-1891) היה ראש המטה הכללי של פרוסיה ולאחר מכן של גרמניה המאוחדת בשנים (1857-1888).

31. מתוך ספרו של עמנואל סקל, **שם**

32. כפי שמתארים במאמרם מיכאל סגן והדס מינקא-ברנד, "מפקדים ומפקדות - מספר הבנות במלחמת לבנון השנייה", **פסיכולוגיה צבאית** 6, יולי 2008, עמ' 97-130

33. הרחבה על התחושה הזאת ניתן למצוא במאמרם של הדס ייגר-זלינגר ורום לירז, "מפקדות

הערות למאמר: להלחם מאחורי קווי האויב (עמ' 54)

and the Future of U.S. Warfare, Citadel Press, New York, 2003, p. 107
 Stanley Lock, pp. 323-324, 326. לסקירות נוספות על הריינג'רס בקוריאה ראו: Stanley Sandler (ed.), *The Korean War - An Encyclopedia*, Garland Publishing, New York, 1995, pp. 289-290; Stanton, pp. 7-13
 Robert W. Black, *Rangers in Korea*, Ivy Books, New York, 1989, p. 204; Lock, p. 329
 Stanton, pp. 13-18
 Lock, p. 331
 Lanning, p. 45
 ראו: ריצ'רד ק באטס, **אנשי צבא ומדינאים במלחמה הקרה**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1981, עמ' 159-153; טל טובי, **כמו לאכול מרק בסכין**, מערכות, תל-אביב, 2006, עמ' 79-69
 Davis F. Trask, "The Spanish-American War and Its Aftermath", in: John E. Jessuo and Louis B. Ketz (eds.), *Encyclopedia of the American Military*, vol. 2, New York, 1994, pp. 865-868; Center of Military History, *American Military History*, pp. 337-339
 במהלך מעורבות המרינס באמריקה הלטינית פורסמו בכתב העת של המרינס Marine Corps Gazette, כמה מאמרים שעסקו בלוחמת גרילה. הסוגיה של ניהול מלחמת גרילה העסיקה רבות את הקצונה של הקורפוס, והדבר בא לידי ביטוי במאמרים האלה. ראו: Allan R. Millett, *Semper Fidelis - The History of the United States Marine Corps*, Free Press, New York, 1991, p. 263, 703 (n. 42). נת טוען כי לכתבי עת צבאיים חשיבות רבה בהעלאת סוגיות רלוונטיות המעסיקות את הצבא בתקופה נתונה. ראו: עזר גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית**, מערכות, תל-אביב, 2000, עמ' 62. הפרק השישי של המדריך ללוחמה זעירה של צבא ארה"ב עוסק בכל היבטים הטקטיים של הפטרול, וניתן לראות שמרינס פעלו (בהתאמה טקטית וטכנולוגית) לפי עקרונות היסוד של המדריך. ראו: Ronald Schaffer, "The 1940 Small War Manual and the Lessons of History", in: *Military Affairs* 6 (2) 1972, pp. 46-51
 Michael P. Peterson, *The Combined Action Platoon - The U.S. Marines' Other War in Vietnam*, Praeger Publishers, New York, 1989, pp. 16-17
 Francis J. Kelly, *U.S. Army Special Forces 1961-1971*, Washington D.C., 1989, pp. 53-54, goo.gl/xOy0tZ; Shelby L. Stanton, *Green Berets at War - US Army Special Forces in Southeast Asia 1956-1975*, Presidio Press, Novato, 1985, pp. 194-196. על הפרויקט פיקד מיינור בקוויס (Backwith), שבי 1980 פיקד על ניסיון הנפל לחלץ את בני הערובה האמריקניים באיראן.
 במקומות רבים מובא הפירוש הרשמי יחד עם הפירוש הקונספירטיבי Special Operations Group.
 William Rosenau, *Special Operations Forces and Elusive Enemy Ground Targets: Lessons from Vietnam and the Persian Gulf War*, Rand, Santa Monica, 2001, p. 15, goo.gl/f40xhf
 Ibid., pp. 195-196
 Ibid., 203-205
 Phillip H. Stevens, *Search Out the Land - A History of American Military Scouts*, Rand McNally, Chicago, 1969, p. 178
 ב-1966 החל הצבא האמריקני לניס עריקו וייטקונג למשימות סיור במסגרת תוכנית סקר Kit Carson Scout. הידע הרב של הסיירים שימש את יחידות הצבא ואת המרינס במשימות "החפש והשמד", כיוון שהסיירים האלה ידעו על דרכי הפעולה ועל מקומות המסתור של חבריהם לשעבר. על התוכנית ראו: טובי, **כמו לאכול מרק בסכין**, עמ' 284-263
 כוחות המרינס פעלו במחוזות הצפוניים של דרום וייטנאם (שנקראו אז צבאי 1 Military Region I ובראשי תיבות: MR 1).
 Lanning, p. 56
 Reconnaissance and Commando של המילים שלילוב של Recondo.
 Lanning, p. 59
 בסיס האם של הדיוויזיה היה בפורט לואיס, וושינגטון, ואנשיה התאמנו במיוחד בלוחמת הרים בתנאי מג אוויר קיצוניים במסגרת לוחמה קונוונציונלית וגרעינית. בוייטנאם הוצבו חטיבות הדיוויזיה ברמות המרכזיות בסמך לפליקו ולקנטום (MR-2). ראו: Shelby L. Stanton, *The Rise and Fall of an American Army - U.S. Ground Forces in Vietnam, 1965-1973*, Presidio Press, Novato, 1985, pp. 69-70, goo.gl/qiDS49
 יחידות ה-LRRP של הדיוויזיה ראו: Stanton, *Rangers at War*, pp. 87-107
 במהלך 1967 השתתפה דיוויזיית הרגלים 4 במבצע ברמת הקורפוס (Operation Junction City). לסקירה קצרה על המבצע ראו: Tucker, pp. 198-199
 Lanning, p. 67
 Adams, p. 112
 ראו: Robert H. Scales, *Certain Victory: The US Army in the Gulf War*, Potomac Books, Washington D.C., 1994, pp. 6-36
 הצבא (Army) האמריקני במלחמת המפרץ ובמיוחד במהלך מתקפת 100 השעות בסופה של מלחמת המפרץ. ראשיתו של הספר מוקדש לרפורמות הכבירות בצבא האמריקני לאחר וייטנאם, שתוצאותיהן ניכרו במלחמת המפרץ.
 Lock, p. 439; Scales, pp. 28-29

1. בסוף 1965 היו בדרום וייטנאם 184 אלף חיילים אמריקנים לעומת כ-23 אלף ב-1964.
 2. ההגיה של הקיצור היא "לארפ". על הקמת פלוגת הסיור של הדיוויזיה המוטסת ה-101 ראו: Shelby L. Stanton, *Rangers at War - LRRPs in Vietnam*, New York, 1992, pp. 153-154; Gary A. Linderer, *Phantom Warriors - LRRPs, LRP, and Rangers in Vietnam*, vol. 1, New York, 2000, p. 116
 3. המילה "ריינג'רס" היא המקבילה האמריקנית של המילה "קומנדו" בבריטניה (השאלה משמן של יחידות הבורים שנלחמו נגד בריטניה בדרום-אפריקה). המילה "ריינג'רס" יוחדה ללוחמים בעלי יכולות קרבות ומבצעיות גבוהות. מקורה במורשת הקולוניאלית של ארה"ב.
 4. המלחמה בצרפתים ובבעלי בריתם האינדיאנים הייתה חלק ממלחמת שבע השנים באירופה (1756-1763). ראו: *American Military History*, U.S. Army Center of Military History, Washington D.C., 1989, p. 37; Armstrong Starky, *European and Native History*, Washington D.C., 1989, p. 100-101
 הריינג'רס בהיסטוריה הצבאית האמריקנית עד למלחמת העולם השנייה ראו: Michel Lanning, *Inside the LRRPs - Rangers in Vietnam*, New York, 1998, pp. 13-29
 5. יש הטוענים כי גם מלחמת וייטנאם הייתה מלחמה בעצימות גבוהה וכי את עיקר המלחמה ניהלו ארבעה קורפוסים של צבא פפון וייטנאם, ולפיכך זו לא הייתה מלחמה מהפכנית. ראו: Harry G. Summers, *On Strategy - A Critical Analysis of the Vietnam War*, Novato, 1995, pp. 71-79
 6. השיטה של "ספירת נפגוע" החלה כבר במלחמת קוריאה עם הפיכתה של אותה המלחמה ממלחמת תנועה למלחמת חפירות בקיץ 1951. ראו: Scott S. Gartner and Marissa E. Myers, "Body Count and 'Success' in the Vietnam and Koreans War", in: *Journal of Interdisciplinary History* 25 (3) 1995, pp. 380-390
 7. ברערת כישלון או הצלחה בוייטנאם ראו: Ronald S. Spector, "How Do You Know if You're Winning?: Perception and Reality in America's Military Performance in Vietnam, 1965-1970", in: Jayne S. Warner and Luu D. Huynh (eds.), *The Vietnam War - Vietnamese and American Perspectives*, Armonk and London, 1993, pp. 152-162; John E. Mueller, "The Search for the 'Breaking Point' in Vietnam", *International Studies Quarterly* 24 (4) 1980, pp. 499-507
 Robin Naillands, *In the Combat Zone - Special Forces since 1945*, New York, 1998, pp. 173-175
 8. ליעוב האסטרטגיה והטקטיקה האמריקנית בוייטנאם ראו: טל טובי, "המערכה ביא דאגנ ויעוב אופיה של המלחמה בוייטנאם", *מערכות* 388, אפריל 2003, עמ' 24-31. goo.gl/FnOmUS
 9. ראשי תיבות של Military Assistance Command, Vietnam
 10. ויליאם וסטמורלנד, **חייל מדווח**, מערכות, 1979, עמ' 130-132
 11. George R. Vickers, "U.S. Military Strategy and the Vietnam War", in: Jayne S. Warner and Luu D. Huynh (eds.), *The Vietnam War - Vietnamese and American Perspectives*, Armonk and London, 1993, pp. 114-116
 12. ראשי תיבות של Civilian Irregular Defense Group. על התוכנית ראו: Spencer C. Tucker, *The Encyclopedia of the Vietnam War - A Political, Social and Military History*, Oxford, 2000, pp. 74-75
 13. ראו בהקשר הזה את מאמרו של בני מם, "כוחות מיוחדים", *מערכות* 297, ינואר 1985, עמ' 7-4. goo.gl/oxq0GL
 14. לסקירה כללית על הכוחות המיוחדים האמריקניים שפעלו במלחמת העולם השנייה ראו: Thomas K. Adams, *US Special Operations Forces in Action*, London, 1998, pp. 29-39
 15. מחקר מעמיק יותר ערכה מחלקת ההיסטוריה של הצבא האמריקני, אך הוא בוחן רק את הכוחות המיוחדים של ה-Army ולא של הזרועות האחרות. ראו: David W. Hogan, *U.S. Army Special Operations in World War II*, Washington D.C., 1992
 אחד המבצעים החשובים ביותר של הכוחות המוצנחים הרגמיים היה נחיתת הסער על המוצה הבלגית אבן אמאאל. ראו: ג'ון מאלבין, **היורדים לקרב - הסתערות מן האויר**, מערכות, תל-אביב, 1972, עמ' 42-33. מבצעים מהסוג הזה, ובמיוחד המבצעים המוטסים הרגמיים לכיבוש האי כרתים (מאי 1942), הביאו את בריטניה ואת ארה"ב ללמוד את תורת הלחימה הרגמית העוסקת במבצעים מוטסים ולבנות יחידות מוטסות. אף שלאחר הפעולה בכרתים חדלה הרגמיה לערוך מבצעים מוטסים בהיקפים גדולים, החלו בעלות הברית לבצע מבצעים כאלה בסדרי כוחות הולכים וגדלים. יש להדגיש שבצבא הרגמיה לא הקים יחידות מיוחדות, אלא השתמש במבצעים מיוחדים בכוחות מובחרים שעמדו לרשותו, כמו הדיוויזיות המוצנחות. זאת בשונה מבריטניה ומארה"ב שהקימו גם יחידות מובחרות וגם יחידות מיוחדות.
 16. גאלבין, **שם**, עמ' 162-186. לתיאור נרחבי על תפקידם של הכוחות המוטסים ערב הפלישה לנורמנדי (מבצע נפטון) ראו: סטיבן אמברוז, **יום הפלישה**, זמורה ביתן, אור-יהודה, 2002, עמ' 171-195. ראו גם: Edward M. Flanagan, *Airborne - Combat History of U.S. Army Airborne Forces*, New York, 2002, pp. 179-204
 17. ראו: John D. Lock, *To Fight With Intrepidity*, Fenestra Books, New York, 1998, pp. 256-260
 18. לסקירה על ההיסטוריה של ה-FSSF ראו: David Hogan, *U.S. Army Special Operations in World War II*, Center of Military History Department of the Army Washington D.C., 1992, pp. 23-28, goo.gl/9juYBo
 19. **אמברוז**, עמ' 350-353, 397-403
 20. Hogan, p. 82
 21. Lock, pp. 293-294
 22. על המבצע ראו: המפטון סייס, **חיילי רפאים**, כינרת-זמורה ביתן, אור-יהודה, 2005
 23. Hogan, pp. 112-119
 24. Lock, pp. 304-30
 25. Susan L. Marquis, *Unconventional Warfare - Rebuilding U.S. Special Operations Forces*, Brookings, Washington, DC, 1997, p. 11
 26. James F. Dunnigan, *The Better Soldiers - Special Operations, Commands*,

הערות למאמר: הפתעה טקטית היא לא תרופת פלא (עמ' 62)

- הכט, עמ' 95:400; Keegan, p. 208; Liddell Hart, p. 590; Ludendorff, Vol. II, pp. 590-592; Gudmundsson, pp. 157-158 .14
- הכט, עמ' 90 .15
- בכמה מקורות גרמניים הוא נקרא הקרב הרביעי על פלנדריה (Vierte Flandernschlacht) ובמקורות אחרים הוא נקרא גם הקרב על לים (Battle of the Lys). .16
- באותו הזמן נערכו עוד שתי מתקפות גרמניות נגד צבא צרפת. המתקפה הראשונה כללה שני מבצעים: 1. מבצע בלוכר-יורק (Blücher-Yorck) מ-25 במאי ועד ל-6 ביוני, שמתרתו הייתה להבקיע את המערך של צבא צרפת דרומית לאזור שבו נערך "מבצע מיכאל". במבצע הזה חצה צבא גרמניה את נהר המארן (Marne) ואיים על פריז. בעקבותיו נערך מבצע גנייזנאו (Gneisenau), שנועד להרחיב מערבה את הישגיו של מבצע מיכאל ונערך בין 9 ביוני ל-13 ביוני. את המתקפה הזאת הדרך כוח צרפתי. המתקפה השנייה שנקראה "הקרב השני על המארן" (Die Sweite Schlacht an der Marne) וגם "התקפת השלום" (Friedensturm) נערכה בין 15 ביולי ל-18 ביולי ונכשלה עקב מתקפת נגד צרפתית. ראו: Ludendorff, Vol. II, pp. 596-598, 600-616, 629, 654, 663-678; Liddell Hart, pp.208-215; Keegan, pp. 396, 400-414; Gudmundsson, p. 160; Holger H. Herwig, *The First World War*, Arnold, London, 1997, pp.392-428 .17
- Australian War Memorial (AWM), *General Staff, Headquarters 1st Australian Division*, 1/24/28 part 1 - March 1918, p. 7 .18
- תחת פיקוד הארמיה היו 4 קורפוסים ובהן 16 דיוויזיות. .19
- חיל המשלוח הבריטי הקים מערכי הגנה מבוצרים הכוללים עמדות מסוג פילבוקס ועמדות הגנה מבוצרות גדולות יותר המתאימות למחלקה או לפלוגה. .20
- Walter Shaw Sparrow, *The Fifth Army in March 1918*, John Lane, London, 1921, p. 67, goo.gl/aXL1OZ .21
- Charles R. Simpson (ed.), *The History of the Lincolnshire Regiment 1914-1918*, The Medici Society, London, 1931, pp. 295-297, goo.gl/ewV721 .22
- John Buchan, *The History of the South African Forces in France*, Thomas Nelson and Sons, London, 1920, pp. 165-170 .23
- שם, עמ' 160-179 .24
- שם, עמ' 179-187 .25
- שם, עמ' 187-188 .26
- שם, עמ' 188-187 .27
- David Ferguson, *The History of the Canterbury Regiment - N.Z.E.F. 1914-1919*, Whitcombe and Tombs Limited, Auckland, 1921, pp. 231-234; O.E. Burton, *The Silent Division: New Zealanders at the Front: 1914-1919*, Angus and Robertson, Sydney, 1935, pp. 264-275 .28
- כינוי גנאי לגרמנים. .29
- Charles E. W. Bean, *The Australian Imperial Force in France During the Main German Offensive 1918*, vol. 5, Halstead Press, Sydney, 1941, p. 692, <http://goo.gl/rj4Cn1> .30
- Australian War Memorial (AWM) 4, *4th infantry Brigade*, 23/4/30, pp. 8-10 .31
- Ludendorff, Vol. II, p. 600 .32
- Buchan, pp.196-215 .33
- AWM 4, *General Staff, Headquarters 1st Australian Division*, 1/42/39 Part 1, pp. 10-14; *idem*, part 2, pp. 2-8; Bean, pp.454-498 .34
- AWM4, *3rd Infantry Battalion*, 23/20/38, pp. 56-63 .35
- AWM4, *3rd Infantry Battalion*, pp. 61 .36
- AWM4, *2nd Infantry Brigade*, 23/2/36 Part 1, pp. 4-5 .37
- AWM4, *8th Infantry Battalion*, 23/25/40, p. 7 .38
- שם, עמ' 6-9 .39
- AWM4, *General Staff, Headquarters 1st Australian Division*, 1/42/39 Part 1, pp. 10-14 .40

1. הקרב השלישי על איפר (Ypres) והקרב על פשנדייל (Passchendaele) שנערכו בין 31 ביולי לתחילת נובמבר 1917.
2. Erich Ludendorff, *My War Memories 1914-1918*, Vol. II, Hutchinson and Co., London, 1920, pp.476-537 and 542; John Keegan, *The First World War*, Vintage Books, New York, 1998, pp. 350-371
3. Ludendorff, II, p. 543
4. Bruce I. Gudmundsson, *Stormtroop Tactics*, Praeger, London, 1989, p.159
5. German General Staff, *The Attack in Position Warfare*, translated by Great Britain War Office - General Staff (Intelligence), January 1918, p. 3
6. שם, עמ' 3-4
7. שם, עמ' 13; עמ' 13: ההבדל המערכתי בחשיבה הצבאית הגרמנית 1870-1945, מערכות, תל-אביב, 1999, עמ' 98-99
8. הכט, עמ' 90-91; Gudmundsson, pp. 3-4; *The Attack in Position Warfare*, pp. 149-151
9. *The Attack in Position Warfare*, pp. 4, 8-14; Ludendorff, Vol. II, pp. 573-579
10. *The Attack in Position Warfare*, pp. 19-21
11. מילולית: קרב מיכאל או מערכת מיכאל.
12. Basil H. Liddell Hart, *Strategy - The Indirect Approach*, 2nd edition, Faber and Faber Limited, London, 1967, p. 207
- 13.